

ИСТОРИСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИСКОГ ИНСТИТУТА НРЦГ И ИСТОРИСКОГ ДРУШТВА НРЦГ
Година XIII Титоград, 1960 Књ. XVII, св. 1

Др Бранислав Ђурђевић

НОВИ ПОДАЦИ О НАЈСТАРИЈОЈ ИСТОРИЈИ БРДСКИХ ПЛЕМЕНА

О постанку и развитку динарских племена писао сам у неким својим ранијим радовима¹⁾, а дао сам и специјалну расправу о брдским и малисорским племенима у Радовима Научног друштва Босне и Херцеговине, књ. II (1954), објављујући о њима нове податке из турских катастарских дефтера XV и XVI века.²⁾ Сада располажем новим подацима који ми раније нису били познати, јер ми стицајем чудних околности све до пре годину дана није био приступачан микрофилм дефтера за Херцеговачки санџак из 1477 године.³⁾ Осим тога, требало је извршити нека теренска истраживања пре објављивања.

У својој ранијој расправи, поред података о Хотима и Климентима, обрадио сам податке о Кучима, Пиперима, Братоножићима и донекле о Бјелопавлићима. Од њих су само Кучи и Пипери исцрпније обрађени. Овде ћу сада дати податке из споменутог дефтера за Херцеговачки санџак из 1477 године о Горњој и Доњој Морачи, Ровцима и о Бјелопавлићима.

Врло интересантне податке из тог дефтера о Никшићима саопштићу у једној другој расправи коју припремам. О Никшићима ван Херцеговине постоје у другим дефтерима важни подаци. Потребно је извршити детаљна испитивања да би се ти и други подаци о Никшићима довели у ред.

¹⁾ Нарочито у књизи *Турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку*, Сарајево 1953.

²⁾ Б. Ђурђевић, *Из историје Црне Горе, брдских и малисорских племена, Радови Научног друштва Босне и Херцеговине II* (1954), 165—220.

³⁾ Иако сам споменуо овај дефтер већ у свом извештају о Цариградском архиву из 1952 (*Архивист II—1952*, св. 1, 20), ма да је тај дефтер микрофилмован тако што сам га ја одабрао и дао снимити, нисам могао дознати да су у њему уписана и нека брдска племена, јер микрофилм нисам могао прегледати, будући да ми је због врло чудних околности

У дефтеру за санџак Херцегове земље (vilayeti Hersek) из краја 1477 године⁴⁾ међу приходима царског хаса од листа 10 уписани су „власи“ На почетку пописа налази се закон за „влахе вилајета Херсек“. По томе закону „власи“ дају на Ђурђевдан један дукат (filuri) од сваке куће, а осим тога једну овцу са јагњетом или као њихову вредност 12 акчи и једног овна или као његову вредност 15 акчи. Од сваких 50 кућа дају два овна или њихову вредност 60 акчи и на 50 кућа један шатор (чергу) или његову вредност 100 акчи. Кад је био војни поход, од сваких десет кућа полазио је један коњаник са оружјем на поход. Од осталих намета власи су били ослобођени.⁵⁾ Те дажбине су одговарале дажбинама које су ти сточари давали и пре турске власти, а биле су сличне са дажбинама „влаха“ у другим крајевима под турском влашћу.⁶⁾

У овом попису „власи“ су подељени по нахијама. У овај дефтер уписани су не само нахије Горња и Доња Морача и Ровца него чак и Бјелопавлићи. За Бјелопавлиће стоји изричито у дефтеру да припадају нахији Зети. „Власи“ су пописани у јединицама које се у попису зову џемати, а код уписа баштина које држи горњоморачки војвода Радосав Стјепанов види се да су џемати заправо катуни.⁷⁾ По џематима уписане су куће са именима домаћина и самци, а уписане су и баштине и њиве уколико их је било. Уз већину катуна стоји уписано где проводе зиму а где лето.

У попис су прво уведене нахије: Кричак (5 џемата)⁸⁾, Матаруге (3 џемата) и Кукањ (6 џемата). На листу 146 уписана је нахија Горња Морача. Ево тога уписа у преводу:

микрофилм дефтера био неприступачан. Ја сам знао из ранијег летимичног прегледа да у њему има података о „власима“, али сам тек крајем 1955 године приликом боравка у Цариграду опет летимичним прегледом констатовао да у том дефтеру постоје подаци о брдским племенима. Ни после тога нисам могао добити микрофилм, иако се он налазио у земљи, него сам у текст Историје народа Југославије књ. II унео ове податке на основу кратког исписа који сам направио. Тек пре годину дана дошао је Оријентални институт до копије микрофилма тог дефтера, па сам тек онда могао приступити проучавању. Због тога су ови подаци изостали у мојој ранијој расправи и због тога се са оволико задоцњења објављују.

⁴⁾ *Başvekelet arşivi — Tapu defteri № 5.* — Завршен у првој декади рамазана 882.

⁵⁾ Објављена у *Кануни и канун-наме*, св. 1, *Monumenta Turcica I.*

⁶⁾ Сличан закон постоји и за „влахе“ у Смедеревском санџаку, у вилајету Павли у Босни и у другим областима.

⁷⁾ Код пописа Горње Мораче стоји: *Cema'ati Radosav veledi Istepan voyvoda* а упис његових баштина почиње овако: *Mezkur katun başi Radosavin tadi beylerden tapuyla aldigi yerler budurki zikr olunur...*

⁸⁾ У нахији Кричак први катун је уписан на кнеза Јаросава, а други на име Николе сина Кричкова.

Нахија Горња Морача

Џемат војводе Радосава сина Стјепанова

Вукман син Вукче, Радивој син Радоње, Радич син Радоње, Боговац син Богоја, Радоје син Петка, Ђураш син Будисава, Брајко (или Бранко) син Николе, Радман син Брајана, Божидар син Миловца, Радосав син Брајана, Иваниш син Херака (?), Радосав син Сладоја, Обрад син Вукашина, Влатко (пис.: Vladko) син попов, Радоња син Прибила, Братко син Радјеље), Димитрије син Радоја, Ратко (пис.: Radko) син Радака, Раденко син Радмила, Богдан син Милована, Вукосав син Николе, Радосав син.⁹⁾, Радич син Влатка (пис.: Ivladko), Добрац син Влатка (пис.: Vladko), Радан син Радосава, Милошко син Братула, Цватко син Добрила, Рајин син Цватка, Вукмир син Стјепана, Милорад син Радосала, Вукац син Радоја, Стјепан син Новака, Бранисав син Добрашина, Ђурица његов брат, Грбац син Дабижива, Милан син Ратка (пис.: Radko), Радосав син Дабижива, Радосав син Ђуршина (?), Брајин син Витаса, Радосав син Новаков, Радман син Милка, Радјеља син Радмиља, Радич син Радосава, Богован син Милована, Радоња син Богоја, Радоје син Дубравца, Бранко син Радмиља, Паун син Влатка (пис.: Vladko), Радосав син Жељана (?), Радован син Радосала, Твртко (пис.: Tvrdko) син Вукче.

Кућа 52 са главаром яемата.

Неверник по имену Хлапац (?) син Ненаде има један комад земље који се зове Стуб Црковни.

С а м ц и (mücerredan):

Обрад син Богмила, Бранислав син Радмила, Херак син Ђураша, Добрио син Боговца, Милобрад син Петка, Ђуран син Будисава, Ђурђе син Радосава.

Кућа 7.

Зимују на местима по имену Милошевине, Јелица (?), Присто (?), Буква, Висока, Мртвице, Старче, Пуж, Рашко, Бистрица и Опалица (можда: Убалица)¹⁰⁾, а летују на местима по имену Јаворје, Костин Дол, Старчева Ковачевица, Вучева (?) и Рзача.¹¹⁾

⁹⁾ Нечитљиво.

¹⁰⁾ Милошине, данас Милошевине, североисточно од Старча; Јелица или Вјелица непознато; Присто, Престо, Бресто или слично непознато. Буква можда Велика Буква, Висока непознато, Мртвице не би могле бити на реци истог имена, јер се она налази далеко у Ровцима; Старче данас постоји; Пуж или Пож можда данашња Пожња; Рашко данас постоји, Бистрица данас Морачка Бистрица; Опалица непознато, ако треба читати Убалица биће ваљда Ублац у Војинима.

¹¹⁾ Јаворје, планина изнад Горње Мораче; Костин До од Јаворја у правцу Боана у Ускоцима (податак од Радоја Марковића из Горње Мораче);

Поље Стубе (?)¹²) део у поседу Ивана.

Поље Милочани. — Половина у поседу Радосава, а друга половина у поседу неверника по имену Твртко (пис.: Tvrdko) син Вукче. Дају десетину.

Споменути главар катуна од бивших бегова узео је тапијом земље које се набрајају: баштину Вукосава Радуновића са млином, земљиштем и пашњаком, у селу Љубовићу¹³) Прибилов виноград и у Морачи Ђурашев виноград. Те споменуте земље држи заједно са својим братом Хамзом и са лицима по имену Обрад и Тодор.

Као што се види, Горњоморачани су тада били типични сточари, а њихови катуни су били одмах изнад њихових зимских насеља. Један део катуна им је био у садашњој области Ускока, а зимска станишта су имали и у неким садашњим доњоморачким селима. Војвода Радосав Стјепанов, за кога предање не зна, и неки становници Горње Мораче имали су имања, али највећим делом ван Горње Мораче.

Војвода Радосав је користио признање турске власти да дође до напуштених имања. То је био случај и са другим сточарским главарима којима су Турци приликом свог продирања давали напуштена имања да би признали њихову власт. Добро војводе Радосава у Милочанима уписано је у исти дефтер на листу 2716 у оквиру нахије Оногошт у којој је уписано 12 празних села. Половина поља (mezge'a) Милочани уписано је на Радосава и његова брата Хамзу, а друга половина на Твртка сина Вукче. У дефтеру из 1469 године село Милочани имало је 3 куће и 1 самца, а уведено је 175 акчи прихода.¹⁴)

Из тога се види да је половину напуштеног села Милочана у Оногошту војвода Радосав добио са братом Хамзом. Са братом Хамзом и још неким људима уживао је и друга имања, од којих за баштину Вукосава Радуновића са млином, земљиштем и пашњаком не знамо где се налазила, док је Ђурашев виноград био у Морачи, а Прибилов виноград у селу Љубовићу које је уписано као нахија и кнежина кнеза Херака са седам катуна.

На листовима 146 и 15 уписана је Доња Морача овако:

Старчева Ковачевица данас Старчев Ковачевац више Старча (податак од Радоја Марковића); Вучева вероватно Вучје; Рзача (писано: Ризача) данас постоји.

¹²) Читање није сигурно.

¹³) Нахија Љубовић као кнежина кнеза Херака са 7 катуна уписана је у Палимљу у истом дефтеру (лист 20—21).

¹⁴) Istanbul Belediye kütüphanesi — Muallim M. Cevdet № 0—76.

Нахија Доња Морача

(Делови) од¹⁵⁾ села Лијешње, Ибрија, Јасенова и Свадија (? пише: *Isvadiya*)¹⁶⁾

Џемат Будисава сина Обрадова

споменути, Добрико син Радића, Ђурко син Добрила, Мркиша син Гује, Миодрог син Гујица, Радосав син Прибила, Богдан син Цватка, Вукосав син Радована, Радич син Љубе, Милан син Брајка, Димитрије син Радосала, Јакоје (?) син Кудила, Божидар син Влатка (пис. *Vladko*), Радеља син Мића, Бутраш (?) син Богиша, Иван син Таса, Вукашин син Таса, Радич син. ¹⁷⁾, Радешин син Стјепана, Миле (?) син. ¹⁷⁾, Радован син Прибила, Рашко син Богића, Божидар син Новака, Боговац син Радојице, Радован син Срђе, Радич син Радоја, Радман син Прибила, Обрад син Цватка, Буришко син Марина (?), Милан син Радосала, Губач син Новака, Владило син Новака.

Кућа 32

С а м ц и: Ђураш син Новака, Радосав син Романа (?), Богдан син Пелена (?).

Кућа 3.

Црква Пиргиште (?)¹⁸⁾

(И)гуман. ¹⁹⁾, Роман син Мардар(а), Сава син попов, Ромио син Твртка (писано: *Tvrđko*), поп Радиле, Михаил син Божидара.

Кућа 6.

Приход отсеком годишње

350 (акчи)

Земље које су раније уживали и које сада такође држе у поседу, поново су на њих уписане.

Џемат Радосава сина попа Димитрија

споменути,²⁰⁾ Димитрије син Вукоја, Витас син Вукоја, Вукас син Владисала, Владисав син Вукоја, Вукша син Петка, Владун син Вукоја, Ђураш син Божидара, Ратко (пис.: *Radko*) син Вукоја, Ђуровац син. ²¹⁾, Петко син Богдана, Ратко (пис.: *Radko*) син Радешина, Милош син. ²¹⁾, Радиша син Гоша, Радич син Радице, Грубац (? пис.: *Gurubač*) син Радовца, поп Борета, Вукосав син Миојице, Радоња син Витаса, Витас син Витаса, Божидар син Новака, Радоња син Миома-

¹⁵⁾ Стоји: *An каге*... што значи да обухвата само део села.

¹⁶⁾ Није сигурно читање последњег села. Остала данас постоје.

¹⁷⁾ Непрочитано.

¹⁸⁾ Односи се ваљда на Манастир Морачу.

¹⁹⁾ Не може се прочитати.

²⁰⁾ Старешина катуна Радосав.

²¹⁾ Непрочитано.

на, Радосав син Радула, Радован син Влатка (пис.: Vladko), Ратко (пис.: Radko) син Вукаса, Ђурђе син попов, Миросх син Радјеље, Селак син Миомана, Радич син Радомана, Вукашин син Стоје (?), Радич син попов, Радич син Калуђеров (пис.: Kalavir), Дабижив син Радуна, Радоња син Радјеље, Радован син Дабижива, Милошко син Вукше, Богдан син Јована.

Кућа 37.

У местима по имену село Љуботић, село Ђуђевине, село Врана, село Вруца и село Сеоца (?)²²) зимују и летују.

С а м ц и: Радешин син Вукше, Радјеља син попов, Вукмио син Стоје (?), поп Ђурађ.

Кућа 4.

На листу 276 и 28 уписана је као влашка нахија Оногошт (написано Onogoste).²³) Први џемат има 11 кућа и зимска станишта му се налазе у данашњим Озринићима, а летње станиште на Лукавици. Други џемат уписан је овако:

Џемат Богића сина Братоја

Село Добричић, Кос и Цртижа (? можда: Црнине) у подручју Доње Мораче.²⁴)

споменути Богић, Радоња син Радована, Богдан син Радована, Радосав син Ратка (пис.: Radko), Радич син Петка, Милан син Петка, Радосав син Петка, Миловац син²⁵), Радојко његов брат, Стојко син Брајка, Брајко син Милана, Витомир син...²⁵), Никола син Радовина, Петар син Прибила, Радојко син Прибила, Радоња син Ратка (пис.: Radko), Ђурађ син Радосала, Новко син Смиља, Бјеладин син Витана, Вукша син Витана, Новак син Хлапца, Божићар син Радосала, Ђурађ син Руже, Вукашин син Стојка, Никола син Новака, Радојко син Ђурка, Ђурко син²⁵), Прибо син Радјеље, Петар син Радмана, Боговац син Радила,²⁵) син Радила, Ђурко син Радосала, Ђураш син Радосала, Ђураш син Радосала²⁶), Остоја син Вукоја, Радиле син Брата.

²²) Љуботићи више Ђуђевине и Бара Радовића; Ђуђевине данас постоје; Врана је ваљда Врањача на обали Коштанице; Вруца данас Вруица; „Сеоца“ је сумњиво читање, али је томе нешто слично написано а Сеоца се налазе у близини других овде наведених места.

²³) На листу 2716 уписана су пуста села у нахији Оногошт.

²⁴) Добричић је непознато, а Цртижа (можда: Црнине) није сигурно прочитано. За Добричић ми Митар Влаховић, директор Етнографског музеја у Београду, указује да је по Богићеву сину (или како неки кажу у нуку) Добрији братство Добричани добили име, па да Добричићи може бити Добричани.

²⁵) Непрочитано.

²⁶) Двапут уведено у оригиналу.

Кућа 36.

С а м ц и: Вуја син Стјепана, Дајко син Радише, Петко син Прибила, Радин син Богдана.

Кућа 4.

Подаци о Доњој Морачи у овом дефтеру разликују се у знатној мери од података о Горњој Морачи. Прво, становници Доње Мораче уписани су у селима у којима и зимују и летују, односно немају посебно пописаних катуништа. Два џемата (катуна) имају обичне старешине, ниједан од старешина џемата није уписан ни као војвода ни као кнез. Трећи џемат се 1477 године водио као катун влаха Оногошта. Да ли је Богић Братојев, главар оногштоког катуна који је 1477 године уписан у Доњој Морачи, онај Богић за којег предање вели да је прешао из Хота у Доњу Морачу и од којег потичу сродна братства која чине „две трећине племена Доња Морача“²⁷⁾, тешко је рећи. П. Шобајић пише да је Богић дошао у XVI веку у Морачу.²⁸⁾ А. Јовићевић мисли да долазак Богићев треба ставити у XIII век. Он још бележи да народно предање каже да је у време Богића Доња Морача припадала Оногшту.²⁹⁾

Из ових података не би се могло рећи да се Доња Морача у ово време организовала потпуно било као кнежина било као племе. Поред свег насељавања и јачања сточарског елемента, очувана је — као што се види — донекле сеоска организација. Доња Морача је око 1477 године обухватала и нека садашња ровачка села, а — као што смо видели — нека садашња доњоморачка села припадала су тада Горњој Морачи.

После Доње Мораче у дефтеру се налази уписано: „влашка“ нахија Милешева са 19 катуна, чији главари нису уписани ни као кнезови ни као војводе, па нахија Љубовић са седам катуна, а међу главарима уписан је кнез Херак, затим је уписана нахија Комарница у Војницима са 17 катуна, један катун са главаром војводом Хераком Ковачевим и други катун са главаром кнезом Радосавом Стјепановим. На листу 26 уписана је „влашка нахија“ Грачаница или Никшићи, у којој је уписан само један катун са војводом Батрићем и кнезом Радоњом. Те податке ћу саопштити другом приликом.

На истом листу и на другој страни тога листа унесени су подаци о Ровцима. Превод тих података гласи:

²⁷⁾ Народна Енциклопедија Ст. Станојевића (Њир.) II, чл. Морача (П. Шобајић), 884.

²⁸⁾ Исто.

²⁹⁾ А. Јовићевић, *Историја Мораче до 1820 године — Братство*. VII (1896), 216—218.

Нахија Ровца

Цемат кнеза Вуксана

Споменути, Вукац син Стјепана, Влатко (пис.: Vladko) син Стјепана, Божидар син Стјепана, Радоња син Срезеја (пис.: Isrezoje), Радич син Срезеја, Лукац син Срезеја, Вукаш син Срезеја, Радоје син Стјепана, Станиша (пис.: Istanisa) син Стјепана, Богдан син Влаха (пис.: Iflah), Мара удовица Влада, Вук син Влаха, Никола син. ²⁹а), Вукша син Витомира, Добравац син Добрашина, Вукац син Петка, Стојан син Миоша, Радјеља син Петка, Божидар син Прибила, Радош син Брајице, Миодраг син Ратка (пис.: Radko), Радоња син Брајка, Ђурко син Петка, Стануле син Љубе, Милета син Радоја, Вукашин син Ковача, Велисав син Миоше, Божидар син Радише, Радосав син Грбана, Прибо син Радоча, Радосав син Брајице, Радоња син Радоја, Петко син Божића, Милић син Радмила, Обрад син Величка, Радосав син Величка, Радман син Радише, Прибан син Ђурђа, Радиша син Брајица, Милош син Радмила, Радовац син Радича, Стојан (пис.: IstoJan) син Стојина (?), Радиле син Радмана, Радосав син Радмила, Дајко син Прибка, Братул син Дајка, Радован син Вукоте, Михац син Радосава, Ратко (пис.: Radko) син Прибисава, Петар син Радоча.

Кућа 51

У местима по имену Богutow Дол, Гостиље, Плате (?), Јаниште и Крановић (?) зимују, а на местима по имену Штитово, Пониквица, Вукотица и Брник³⁰) легују.

Подаци о Ровцима из тог дефтера много су интересантнији него они о Горњој и Доњој Морачи. Пре свега, ту је уписан легендарни Вуксан као кнез Роваца. То је, по предању, Вуксан син Булатов, а унук Гојаков који је опет син Никшин (неки га зову Ниша) од кога потичу Никшићи и Ровца.³¹) Никша је по предању у време грађења манастира (1252) становао у Морачи, што је немогуће, јер би онда прадед Вуксанов морао пре 225 година него

²⁹а) Непрочитано.

³⁰) Богutow До данас постоји; Гостиље нема у Ровцима, Гостиље постоји у Бјелопавлићима и налази се у југозападном правцу доста далеко од планине Вукотице која је, истина, овде уведена као катуниште Роваца; Плате ће свакако бити Платије; Јаништа и Крановића (или Карановића или Грановића или томе слично) нема; Штитово, Пониквица и Вукотица су данас катуни Бјелопавлића; за Брник није јасно да ли се односи на Брник изнад Капетанова Језера или на Браник јужно од Штитова. Много је вероватније да се односи на садашњи Браник (који се тада можда такође звао Брник), јер област садашњег Капетанова Језера није тада припадала Ровцима.

³¹) Ово сам предање са оваквом генеалогичом лично забележио на терену. Митар Влаховић је потврдио такво предање Роваца.

што се спомиње Вуксан бити већ одрастао и угледан човек.³²⁾ Предање сликовито и легендарно прича како је Никша постао чувар манастира и како се касније преселио у садашњу Никшићку Жупу Тамо су, према предању, синови Никшини убили бана Угрена, па је због тога најстарији Никшин син Гојак пребегао у Ровца и тамо се настанио, а „дио народ Никшића приступи Никши, пољуби му руку и призна га за господара“.³³⁾ Две трећине племена Ровца чине потомци Гојака, а они се деле на Булатовиће, Влаховиће, Срезејевиће и Шћепановиће.³⁴⁾ У дефтеру је уписан кнез Вуксан за кога се зна да је Булатов син, а уписано је још пет синова Шћепанових, четири сина Срезејева и два сина Влахова, и то као прве куће (удовица Мара ће вероватно припадати такође кућама Влахових потомака), па су тек онда уписани остали. Очигледно се првих дванаест-тринаест кућа истичу, па су зато стављене у први ред иза кнеза. Иако су Гојакови потомци већ 1477 године имали највећи углед у Ровцима, они су претстављали мањину становништва Роваца, тек једну четвртину. Питање да ли се Гојак доселио у Ровца из Никшићке Жупе, односно када су се Никшићи населили у Жупу, засада остављам отворено.

Иначе су Ровца у овај дефтер унесена као прави сточари, па су им уведени и зимски и летњи станови. Што се планине Штитово, Пониквица и Вукотица спомињу 1477 године као катуништа Роваца није ништа чудновато кад се зна да су Бјелопавлићи пре 150 година отели те планине од Роваца и никшићких муслимана.³⁵⁾ Међу зимским стаништима Роваца уписано је и Гостиље (*غوستله*); оно је тако јасно у документу уписано да при читању не може бити сумње. Ми имамо у турским дефтерима три пута податке о Бјелопавлићима: податке у овом дефтеру о једном делу Бјелопавлића, податке из дефтера из 1485 и податке из дефтера из 1570 године.³⁶⁾ Нигде није уписано Гостиље у попису Бјелопавлића. Али то ништа не значи, јер се у овом дефтеру налази уписан само један део Бјелопавлића, а у друга два, ако је Гостиље и било у области Бјелопавлића, није могло бити посебно уписано.³⁷⁾ Данашње Гостиље у Бјелопавлићима толико је далеко од Вукотице која је овде записана као катуниште Роваца

³²⁾ Кад бисмо претпоставили да је кнез Вуксан 1477 године имао преко 70 година, а да је сваки предак родио свог потомка кад је имао око 50 година, онда би се Никша могао тек родити око 1252 године.

³³⁾ П. Шобајић, *Никшић—Оногошт*, Београд, 1938, 33—34.

³⁴⁾ Види и *Народна Енциклопедија* III, чланак *Ровца* (П. Шобајић).

³⁵⁾ П. Шобајић, *Бјелопавлићи и Пјешивци, Насеља XV*, 155.

³⁶⁾ В. Ђурђев, *Из историје Црне Горе, брдских и малисорских племена*, Радови Научног др. БиХ. II (1954), 193, 196, 199.

³⁷⁾ 1485 уписани су Бјелопавлићи само по племенским деловима, а 1570 су само Вражегрмци уписани са селима, док су у осталим областима уписане племенске јединице (Мартинићи, Калезићи, Павковићи, Пажићи, Петрушини и Колашини).

да се тешко може примити да се овај упис односи на то Гостиље. Ипак треба истаћи да је упис несумњив у погледу читања.

На листовима 266—276 пописан је један део Бјелопавлића. Тај попис у преводу гласи:

(Део) од³⁸) нахије Зете коју зову такође Бјелопавлића:

Џемат војводе Радосава

Петар син Брајка (или Бранка), Хлапен син Влаха (пис.: Iflah), Брајко његов син, Радјеља син Боговца, Вукосе син Гудеше (?), Добрац син Брајка, Ратко (пис.: Radko) син Радована, Брајило син Николе, Вуча син Војина, . . .³⁹⁾ син Новака, Радоња брат његов, Радич син Димитраша, Ђурађ син Братула, Димитраш син Петра, Стјепан син Радича, Ђурађ син Радича, Вуксан син Херака, Радосав син Стојчина (?), Вукдраг син Ђина (?), Ратко (пис.: Radko) син Стојчина (пис.: Istoucin), Вукосав син Ратка (пис.: Radko), Мича (?) син Прогона, Бјелоја син Мркше, Вук син Вукше, Вуксан син Доброга (пис.: Dobri), Радоња син Богдана, Радјеља син Грубе, Радоња син . . .³⁹⁾, Ратко (пис.: Radko) син Бокче, Миокус син Владоја, Радич син Владоја, Никола син Радоја, Ђураш син Владоја, Гвозден (пис.: Igvozden) син Ђина (?), Вујка син Богдана, Вукаш син Вејка, Вулета син Милића, Вучета син Вејка, Петко син . . .³⁹⁾, Паун син Петоја (?), Радич син Вукше, Ратко (пис.: Radko) син Мирка, Дакоје (?) син Богдана.

Кућа војводе Радосава 44 са главаром яемата.

Џемат сина Николина потомка Павлова⁴⁰⁾.

Споменути, Ђурађ син Групка, Лазар син Ратка (пис.: Radko), Радоња син Ратка, Радоња син Рајка, Вукота син Радича, Ђурко син Витоја, Влад син Витоја, Бошко (пис.: Војко) син Петра, Богдан син Стојше (пис.: Istoşa), Рајак син Милина, Бошко син Рада, Хлапен син Калимана⁴¹⁾, Драгоња син Грујка, Стјепан син Радича, Херак син Вукмила, Радоња син Ралка (можда: Жалка), Добрешин син Брајана, Андрија син Стјепана, Радоња син Калуђер (?).

³⁸⁾ *An nahiyei Zeta Beloravlik dahi derler.* — Предлог ап значи у дефтерима да је уведен само део.

³⁹⁾ Непрочитано.

⁴⁰⁾ *Cema'ati veledi Nikola ibn Pavli.* Није уведено име главара яемата него само име оца, а *ibn Pavli* буквално значи син Павлов, што би значило да је Никола син Павлов. Међутим, *ibn Pavli* заправо значи потомак Павлов, Павловић.

⁴¹⁾ Види: Шобајић, *Бјелопавлићи и Пјешивци*, 185—186. То је Лапо син Калимана, отац Радоње, претка Радоњића, и Гојака од којег воде порекло Калуђеровићи, Бошковићи и др.

Kalivir). ⁴²⁾, Андрија син Радоње, Димитрије син Божада, Радосав син. ⁴³⁾, Радјеља ковач, Пунош син Петра, Радич син Богосава, Миловац син Богоја, Радин син Богоја, Богдан син Богоја, Миловац син Пуноша, Миотош син Радјеље, Радоња син Богоја, Димитрије син Ђурка, Мироје син Ђурка, Радоје син Милуна, Рашко син Кала, Драгоња син Брајка, Радоња син Никше, Пеђа (?) син Калуђер (? Kalivir) ^{43a)}, Радосав син Брајка, Медун син Милете, Јанко син Браје, Радосав син Божада, Мирко син Радоње, Радосав син Радића, Божидар син Милана, Остоја син Милана, Никола син Милана, Иван син Вука, Павко син Божидара, Бошко (пис.: Војко) син Вука, Божидар син Браја, Радосав син Браја, Вукосав син Љеша, Радич син Ника, Богић син Ђурђа, Божидар син Богдана, Вучета син Богића, Вукосав син Богића, Владоје брат његов, Миокус син Дајков, Вукац син Руже, Вук син Ђурђа, Радосав син Вукче, Ђураш син Радоње, Миљко син Ђурђа, Прибан син Патка (пис.: Radko).

Кућа 67.

Џемат Станише сина Радјеље.

Милко син Мојића, Радун син Миле, Вуксан син Лазара, Вукша син Љепшића, Радосав син Ђурице, Миро син Ника, Вук син Ђурђа, Ђуро син Вука, Леко син Бјељака, Радјеља син Ђураице, Радјеља син Николе, Лалић син Радака, Петко син Никше, Вуксан син Ђурђа, Радоња син Божидара, Паун син Кала (?), Башта (?) син Стипића (пис.: Istipik), Лазар син Стјепана, Жутац син Михала, Ђуро син Остоје, Витомир син Вите, Божидар син Вукче, Никола син Радена, Голуб син Радојка, Петар син Драгуна, Дујко син Будоша, Радјеља син Николе, Божидар син Миљка, Вукашин син Радовца, Радоња син Стојча (?), Вукашин син Прибка, Радоња син Брајка.

Куће 33 са главаром яемата.

Џемат Богдана сина Угљешина.

Споменути, Липовац син Ушка (?), Радич син Вукосала, Ђурађ син Бошка, Петар син Борка, Средоје син Витомира, Вук син Витомира, Матовац син Богише, Ненада син Богише, Лукац син Богдана, Вук син Ивка, Влатко (пис.: Vladko) син Ушка (?), Витомир син Слепца, Богдан син Владоја, Радич син Михорада, Радеш син Богдана, Радоња

⁴²⁾ У турским дефтерима се калуђер пише *kalivir*. Овде је после речи *kalivir* још нешто уписано, али не могу прочитати. Да ли је овај Калуђер предак Калуђеровића, не знам, јер и Калуђеровићи и Бошковићи узимају да је Калуђер син Гојака, а овај син горе споменутог Лапа Калиманова (Шобајић, *Бјелопавлићи и Пјешивци*, 186).

⁴³⁾ Непрочитано.

^{43a)} Као у прим. 42.

син Радомана, Витко син Угљеше, Радован син Рајана, Иљас син Играла (?), Иван син Илије, Вукдраг син Витомира, Драгоје син Витомира, Вукдраг син Ивана, Вукосав син Богдана, Никола син Петка (или Пејка), ⁴⁴⁾ син Брајића, Радосав син Петра, Ратко син Прибисава, Радовац син Слепца (писано: Islerac), Витомир син Будена (?), Вукашин син Радовца, Радјеља син Божидача, Илија ковач, Никола син Витаса, Стјепан син Добросала, Богдан син Радоње, Радјеља син Милуна, Иван син. ⁴⁴⁾, Радмио син Видоја, Петар син Ивка, Голуб син Влахиње (пис.: Iflahine), Рашко син Михорада, Хлапен (пис.: Ihlapen) син Витоја, Вук син Радосала, Радосав син Милоша, Ђурађ син Бјеладина, Рашко син Богдана, Миодраг син Бјелоја, Вукосав син Илије, Божидар син Богоја, Живко син Добрила, Бранко син Жутоја, Никола син попов, Иваниш син Бјељака.

Кућа 55.

Према ономе како је заведено изгледа да је 1477 године само један део Бјелопавлића признавао турску власт. На први поглед не изгледа тешко утврдити који је то део. Према једном предању, Буба и Митар су синови Бијелог Павла, а по другом је Буба син Шћепана који је био син Бијелог Павла и остао у Хотском Хуму, одакле се Буба касније доселио.⁴⁵⁾ Према тим предањима, Буба је имао синове Радељу, Ника и Раслава. Нико је имао синове Вукшу и Херака.⁴⁶⁾ За прва три главара џемата (катуна) било би, према томе, јасно које су личности. Војвода Радосав био би Раслав Бубин, а друга два би били његови синовци, синови његове старије браће: Николин син (Вукша или Херак) и Станиша Радељин. За четвртог главара не би се знало ко је. Још би се овим потврђивало да је Буба потомак Бијелог Павла, јер стоји изричито да је Николин син Павлов потомак.

Међутим, то истицање Николе, односно његова сина, главара највећег катуна, као потомка Павлова мимо остале говорило би пре за супротно тврђење. Јер постоји друго предање које не спомиње Николу (или Ника) као Бубина сина него Радељу, Вукшу, Ерака и Раслава. А осим тога, постоји предање да Буба није уопште од Бијелого Павла.⁴⁷⁾ Мора се истаћи да је у катуну сина

⁴⁴⁾ Непрочитано.

⁴⁵⁾ Шобајић, *Бјелопавлићи и Пјешивци*, 189—190.

⁴⁶⁾ Исто, 191.

⁴⁷⁾ Исто, 190 и 191.

Николина потомка Павлова уписан Хлапен син Калиманов, односно Лапо син Калиманов, кога је предање запамтило као унука Петрушина, који је син Митров, односно унук Бијелог Павла. Друга нека имена би такође можда указивала на потомке Митрове. Према предању, Митар, син Бијелог Павла, имао је синове Павка, Петрушину и Николу. Никола је имао синове Матијаша и Томаша, од којих су Матијашевићи (касније Ђуровићи) и Томашевићи. Матијашевићи уосталом набрајају највише пасова до Бијелог Павла од свих Митровића, а Митровићи уопште набрајају више пасова од Бубића.⁴⁸⁾ Главар катуна који се спомиње у дефтеру из 1477 као син Николин потомак Павлов биће један од синова овог Николе, и то вероватио Матијаш. Према томе, 1477 године су признали турску власт два главара који су потомци Бубини војвода Радосав (Раслав) и Станиша Радељин, један главар прави Бјелопавлић (син Николин) и један за кога се не може утврдити ко је.

Треба још додати да предање зна да је Раслав Бубин признао турску власт. Он је — према предању — прешао у Вражегрмце из Мартинића. Наводно се он оженио ћерком Ивана Црнојевића. Наишли су већ били и Турци. Некакав бег Соколовић из Босне побратими се са Раславом и затражи од њега земље колико може покрити волујска кожа. Тако је тај бег посео село Добро Поље поред Зете. Због тога је Иван Црнојевић пошао против њега и уништио му кућу и породицу, а оставио само жену у другом стању која је имала касније два сина.⁴⁹⁾ Шобајић који је то предање саопштио на другом месту мало друкчије каже: Иван Црнојевић је држао као своје село Бријестово у Павковићима. Његове слуге су чиниле велики зулум, па су племенци позвали Турке, побили слуге Ивана Црнојевића и разделили имања. Раслав Бубин је уступио део земље у Добром Пољу неком Соколовићу из Скендерије. Због тога је Иван Црнојевић пошао на њега и кућу му разорио.⁵⁰⁾

Део Бјелопавлића је уписан као део нахије Зете 1477 године у дефтер за Херцеговачки санџак. Касније су Бјелопавлићи уписани у дефтере за Скадарски санџак којем су припали одмах после освајања Скадра и прве туске окупације Црне Горе (1479—1481).

⁴⁸⁾ Исто, 180—182, 232.

⁴⁹⁾ Исто, 192.

⁵⁰⁾ Исто, 167.

У сумарни дефтер за Скадарски санџак из 1485 године⁵¹⁾ Бјелопавлићи су унесени овако:

ناحیه بلویا ولیک	
تابع قضاة پوردوریجه	خاصها میر لوت
قریه مارتینیک تابع او	قریه دیمتروویک
خانه ۳۵ حاصل ۱۷۵۰	خانه ۹۵ حاصل ۴۷۵۰
قریه اورائنه غرنجی	
خانه ۲۹ حاصل ۱۴۵۰	یکون ۷۹۵۰

Превод

Нахија Бјелопавлићи — припада кадилуку Подгоорици, хасови санџакбега.

Село *Мартинићи* — припада истој (нахији) — кућа 35 — приход 1750 (акчи),

Село *Димитровићи*⁵²⁾ — кућа 95 — приход 4750 (акчи),

Село *Вражегрмци* (написано Вражнегрнци) — кућа 29 — приход 1450 (акчи).

Укупно 7950

Као што се види, Бјелопавлићи су 1485 године у дефтер уведени као три целине, код којих нарочито треба истаћи највећу засебну целину Димитровића, потомака Димитра (Митра), по предању сина Бијелог Павла. Тај дефтер за разлику од оног из 1477 године обухвата читаву област Бјелопавлића, али је он сумарни дефтер, па нису уведене појединачно куће, нити су уведена имена главара.

У познијем дефтеру из 1570 године⁵³⁾ Бјелопавлићи су уписани већ у саставу који показује да се образовала племенска основа која одговара из историје познатом саставу Бјелопавлића. У том дефтеру су Бјелопавлићи уписани као нахија, а саставни делови су: Мартинићи, Калезићи, Павковићи, Пажићи, Петруши-

⁵¹⁾ *Vaşvekâlet arşivi — Tapu def. 26 m.* Види: Ђурђев, *Из историје Црне Горе, брдских и малисорских племена*, Радови Научног др. БиХ II, 192, 193, 196.

⁵²⁾ Раније сам погрешно прочитао: Видовић (*ويد وويک*) Истина, нема дијакритичких тачака у рукопису, али је ипак толико јасно написано да се може прилично лако прочитати.

⁵³⁾ *Vaşvekâlet arşivi — Tapu def. 500.*

ни и Колашини. Вражегрмци су уписани као нахија која припада Бјелопавлићима са овим селима: Добра Поља, Врела, Винићи, Баре, Марђеновићи (?), Владовићи, Купине, Ђиновићи, Гојсалићи, Борићи (?) и Хрсовићи.⁵⁴

Бјелопавлићи се у писаним изворима први пут спомињу 1411 године заједно са Озринићима, Мазницама (?) и Малоншићима који су „са војском“ напали и опљачкали неке дубровачке трговце.⁵⁵ Године 1444 тужио је дубровачким судијама Брајан Проданић да је његов брат на граничном терену између земље Деспотове и „војводе Стјепана“ нападнут, убијен и опљачкан од 60 разбојника међу којима су били „Radogna Ružich et Radosaus Dimitrovich, ambo Bilopaulichi“, а да су се ту нашли и деспотови људи који се називају Пипери и Васојевићи.⁵⁶ Међу потписаним зетским „compagnie over comuni“ на уговору између Стефана Црнојевића и Млетака од 1455 спомињу се једно за другим: „Luxane, Malonzichii, Bielopaulichi, Plesunzi“.⁵⁷ У једном документу из 1460 године Малоншићи, Пјешивци, Бјелопавлићи и Лужани називају се „compagnie et cathoni“.⁵⁸ Из тих сведочанстава је потпуно јасно да су се Бјелопавлићи налазили у првој половини и средином XV века у једном делу своје садашње области. Међутим, предање Бјелопавлића вели да је њихов родоначелник Бијели Павле био син Леке Капетана (Леке Захарије) и да се преселио међу Лужане, раније становнике у садашњој области Бјелопавлића, из Дукађина, и то кад су Пећ и Призрен пали у турске руке⁵⁹, што ће рећи средином XV века. П. Шобајић, истраживач прошлости Бјелопавлића, због тога је допуштао могућност да се Бијели Павле населио међу Лужане, раније становнике, већ у XIII веку или најдоцније у првој половини XIV века.⁶⁰ Он одбацује мишљење да је име Бјелопавлићи постојало пре досељења Дукађинаца. Али се мени чини да се са више разлога може узети да су Митровићи (Димитровићи) стари Бјелопавлићи (односно можда катун који се раније спустио у област која се звала Бјелопавлићи), а да су Дукађинци населили Бјелопавлиће средином XV века и да су се стопили са Митровићима. Оваква хипотеза сложила би се са прелањем у погледу времена, а не би се сложила са тврђењем традиције да насељени Дукађинци потичу од Бијелог Павла. Бубићи су се населили у Мартиниће, по прелању — из Хота у XV веку⁶¹, и то свакако после 1455

⁵⁴) Радови Научног др. БиХ II. 199.

⁵⁵) М. Пучић. *Споменици српски*, 104.

⁵⁶) Жиречек—Радонић. *Историја Срба II*², 46.

⁵⁷) Љубић. *Листине X*, 68.

⁵⁸) Исто. 151.

⁵⁹) Шобајић, *Бјелопавлићи и Пјешивци*, 175.

⁶⁰) Исто. 242.

⁶¹) То показује и набрајање пасова код Бубића који до Бијелог Павла набрајају 13 пасова, а Митровићи 17 до 19 пасова до Бијелог Павла. Код самих Бубића одржала се традиција да су се доселили после Бијелог Павла.

и 1460 године, јер се тих година спомињу Лужани још увек као јака јединица. Један део Бубића се преселио у Вражегрмце и под главарством Бубића извршено је уједињење сва три најстарија дела Бјелопавлића (Мартинића, Митровића и Вражегрмаца) уз признање турске власти. Бубићи су то уједињење, како то показују подаци, извршили уз ликвидацију Црнојевићевих имања у Бријестову у области Митровића (Димитровића).⁶² Дукађинци су се морали населити само нешто раније (око 1454—55), у време највећих покрета из тих крајева у вези са продирањем Турака. Ако се узме у обзир да су дошљаци утицали и на ситуацију код Митровића и на ситуацију код Мартинића, може се разумети како је извршено уједињење три основна дела која су ушла у састав Бјелопавлића. Разуме се, и овде има много тога хипотетичног, али је, чини ми се, ово знатно ближе историским чињеницама него хипотеза да су се Дукађинци доселили у XIII или у првој половини XIV века. Јасно је да је могуће да су се Дукађинци доселили раније, пре краја XIV века, да су они дали име племену, као што то узима П. Шобајић. Иначе, да је уједињење три основна дела Бјелопавлића извршено у другој половини XV века уз ликвидацију Црнојевићевих имања у Бријестову за време главарства Радослава Бубина може се узети као утврђена чињеница. Такође је јасно да су Митровићи 1477 године сматрани једини као прави Бјелопавлићи. Треба истаћи да су Мартинићи уписани 1570 године са осталим Бјелопавлићима, а да су Вражегрмци уписани као посебна нахија која припада нахији Бјелопавлићи. Петар Шобајић је истицао да се Мартинићи дуго спомињу као посебна скупина, а мислио је да може тврдити да је данашња област Вражегрмаца (не сва), Петрушиновића и Павковића претстављала крај у којем су становали Бјелопавлићи кад се први пут спомињу.⁶³ Међутим, из напред реченог јасно је да су Вражегрмци били посебна скупина и да су ушли у састав Бјелопавлића у исто време кад и Мартинићи, ако не и позније.

Подаци из овог дефтера о брдским племенима Горњој и Доњој Морачи и Ровцима која су у XV веку била у херцеговачким областима, подаци о Бјелопавлићима из овог дефтера и подаци о Бјелопавлићима и другим тадашњим зетским племенима (Пипе-

⁶²) Предање говори да је имање Црнојевићево у Бријестову ликвидано за време Раслава Бубина. У хрисовуљу Ивана Црнојевића писаном 1484 налазе се границе имања у Бријестову (*Црногорка* за 1885 г., Шобајић, *Бјелопавлићи и Пјешивци*, 167). Али је у то време имање већ било изгубљено; тако би се бар наслућивало из података дефтера из 1485. Приликом пада Црне Горе под турску власт граница између Црне Горе и Бјелопавлића била је на Зети.

⁶³) Шобајић: *Бјелопавлићи и Пјешивци*, 235, 244.

рима, Братоножићима и Кучима) из познијих турских дефтера, упоређени са другим подацима, показују јасно да су брдска племена настала уједињењем и територијализацијом катуна. Дефтер за Херцеговачки санџак из 1477 године уписује Горњу и Доњу Морачу, Ровца и Бјелопавлиће у „влахе“ и дели их по катунима. Понегде се види како се насељавају катуни. Да су племена и кнежине настале од катунске организације — сваки проналазак новог, непознатог материјала о томе све више потврђује.

Бранислав Недељковић у својој критици на моје радове пише: „Ђурђево у истој расправи изрично каже да је катун нижа родовска организација но племе (стр. 185). Али шта је катун: братство, род? О томе ни речи.⁶⁴⁾ Остаје да сачекамо један од следећих наставака његових расправљања о томе питању. **Додајемо да није сигурно да катун није и племе**“.⁶⁵⁾ Да реч катун значи племе, кад се ради о именима средњековних катуна који се називају исто као каснија племена, тврдио је и Ердџановић.

Да одмах кажемо да је питање много теже него што изгледа. Јер је очигледно да је постојала функција кнеза у средњековној катунској организацији и да је више катуна припадало таквој једној кнежини.⁶⁶⁾

Место одговора, цитирају опет Недељковића. Он пише: „Због нејасне претставе о братству и племену аутор сматра као децизивни момент факат својине на планини владара и манастира. Тај факат по Ђурђевоу онемогућавао је постојање племена, али не „малих родовских организација“. *Сточарску групу интересује право испаше а не право својине на планини.* Треба пажљиво прочитати оно што је о сточарима писао Стојан Новаковић, нарочито пажљиво наћи оне речи Новаковићеве у којима говори *о огромним просторима којима се крећу и које искоришћују сточари. Живот и производња сточарских група не зависи од права својине*“.⁶⁷⁾

Па сада да се упитамо: Да ли је интересовало право својине на планину племе, па не само то него да поставимо питање: Да ли племе не интересује у извесном смислу чак и право суверенитета над својом територијом? Средњековни катун се сигурно креће у „огромним просторима“, а да ли се у исто тако огромним просторима креће и племе или успоставља ограничену племенску

⁶⁴⁾ Неће бити да је то тврђење сасвим тачно. Ја сам изричито рекао да не могу знати каква је катун родовска организација.

⁶⁵⁾ *Историски записи* год. XII, књ. XV, 540.

⁶⁶⁾ То се види, пре свега, из дефтера за Херцеговачки санџак из 1477 год. и истовременог дефтера за Смедеревски санџак (*Vaşvekalet arşivi — Tarih defteri*. 16). Због тога се у неким средњековним изворима спомињу у влашкој организацији и кнезови и примићури. Тврдња да је кнез и примићур (или катунар) једно исто долази због израза *comes satunii*. Кнез је уједно био и непосредни главар свог катуна у средњековној „влашкој“ организацији.

⁶⁷⁾ Исто као прим. 65.

територију над својим летњим и зимским стаништима?⁶⁸) Треба још решити питање: зашто је у средњем веку у влашко-сточарској организацији кнежинска организација сасвим мало изражена а катунска организација јако изражена, односно зашто је уједињење катуна у кнежину сасвим лабаво, а зашто касније уједињење катуна необично јача и даје организацију кнежина и племена. Иако се решење налази готово „на врху језика“, ипак ћу се уздржати од прераног формулисања тих закључака. Процес територијализације катунске организације, односно „влашке“ кнежине, који је дао кнежине и племена, није тако проста ствар да се може једним потезом наћи решење.

На основу анализе података о Хотима, Кучима и Пиперима у свом ранијем чланку о брдским и малисорским племенима утврдио сам да се племенска територија и основа за племенску организацију код тих племена образвала у другој половини XV века. Подаци дефтера из 1477 године о Горњој и Доњој Морачи и Ровцима и подаци о Бјелопавлићима из истог и других дефтера показују да су се и та племена развила у другој половини XV века. То се слаже са подацима из Дубровачког архива о постанку херцеговачких племена, а слаже се и са основним подацима народне традиције. Осим тога, треба указати да се у исто време насељавањем влаха-сточара у северној Србији јављају зачеци првих кнежина у том крају.

Мислим да се може са прилично сигурности казати да су се брдска племена формирала у другој половини XV века.

⁶⁸) Катун Куча (са осталим катунима) се кретао од садашњих кучких планина до пред Скадар у првим деценијама XV века. То се види по Скадарском земљишнику из 1416. Кад су се његови делови територијализирали, онда се образвало село Кучи код Скадра и племе Кучи у Брдима (односно у Зети). Види о томе: Радови Научног др. БиХ II, 191. Ваљда такво решење треба тражити и у проблему: Никчи у Климентима — Никшићи у Жупи — Никшићи у Полимљу и Потарју. О томе другом приликом.